
ДИДАКТИКА ТА МЕТОДИКА

УДК 81'271

Валентина Александрова

МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті розглядається питання культури мовлення сучасної молоді, називаються особливості української мови на межі ХХ–ХХІ сторіччя, аналізуються причини низького рівня мовленнєвої культури школярів та студентів, розкривається зміст поняття «мовленнєва культура» як показник комунікативної компетентності, визначаються завдання перед шкільними вчителями та викладачами ВНЗ з покращення мовленнєвої культури.

Ключові слова: культура мови, культура мовлення, рівень культури, найуживаніші мовленнєві помилки, мовлення сучасного студента, порушення мовних норм.

Успішне опанування педагогічної професії неможливе без опанування культури мовлення і культури спілкування.

На сьогодні проблема володіння вільним, справді культурним словом є особливо актуальною і важливою для тих, хто користується словом як основним інструментом своєї професії, в першу чергу для педагогів, чиє мовлення не тільки головна зброя у професійній діяльності, але й зразок свідомо чи несвідомо засвоєний, який сприймається учнями чи студентами.

Це питання було предметом дослідження провідних вітчизняних учених, таких як С. О. Караман, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, О. Д. Пономарів, В. О. Сухомлинський, І. П. Ющук та ін.

У статті ставиться мета проаналізувати стан мовленнєвої культури наших сучасників, зокрема випускників шкіл і студентів вищих навчальних закладів.

Останнім часом, коли відбулися значні зміни в умовах функціонування мови, стає актуальною проблема мови як засобу спілкування, мови в її реалізації, проблема культури мовлення.

Чим це викликано? Назвемо особливості, характерні для сучасної української мови нашої держави і її столиці кінця ХХ початку ХХІ сторіччя:

- збільшився склад учасників масової комунікації (за віком, освітою, службовим становищем, за політичними, релігійними, партійними і громадськими інтересами);
- зникла офіційна цензура, через те мовлення людей стало більш відкритим, довірливим, невимушеним;
- переважає мовлення спонтанне, мимовільне, заздалегідь не

підготовлене. Якщо ж виступ і був підготовлений, то промовці намагаються говорити, а не читати. Про це свідчать виступи державних діячів усіх рангів, депутатів, політиків, вчених по телебаченню, на різноманітних зустрічах, диспутах, шоу, конференціях, перемовинах;

- різноманітні ситуації спілкування призводять до змін характеру спілкування. Воно звільняється від жорсткої офіційності, стає розкутим.

Щодо культури мовлення, то вона сьогодні трактується у трьох значеннях:

1. Культура мовлення – це насамперед якісь її ознаки і властивості, сукупність і система яких говорять про її комунікативну досконалість;
2. Культура мовлення – це сукупність навичок і знань людини, які забезпечують цілісне і просте застосування мови з метою спілкування.
3. Культура мовлення – це область лінгвістичних знань про культуру мовлення як сукупності і системи її комунікативних якостей.

Мовленнєвою культурою вважають складну систему мовних знаків, що ґрунтується на мовних і моральних правилах та нормах поведінки. Культура мовлення – це такі якості мовлення того, хто говорить чи пише, які забезпечують людині ефективне досягнення мети спілкування з дотриманням правил, етичних норм, ситуативних і естетичних нюансів.

Культура мовлення передбачає вибір мовцем найбільш доцільних мовних засобів для даної конкретної мовленнєвої ситуації. Слово може возвеличити людину й образити. В українській лексиці, фразеології, синтаксисі міститься багатий арсенал одиниць з оцінним значенням, головне для культури мовлення – це те, щоб будь-яке слово, будь-який вислів вживався відповідно до ситуації спілкування і не виходив за межі дозволеного.

Нові умови функціонування мови, поява великої кількості непідготовлених публічних виступів призводять не тільки до демократизації мовлення, а й до різкого зниження його культури в останні 10–15 років. «На жаль, культура мовлення знижується», – ця фраза часто звучить в ЗМІ і в усних виступах.

Рівень культури мовлення випускників шкіл, студентів – високий, середній чи низький – залежить від рівня загальної культури, тобто соціально-комунікативних норм поведінки.

Найуживаніші мовленнєві помилки:

- порушення логіки викладу змісту – це біда майже всіх творів абітурієнтів;
- збіднений арсенал лексики і стилістичних прийомів: вживаються однотипні вирази, дуже рідко – епітети, метафори, порівняння та інші виразні засоби мови, абітурієнти майже не знають значення

фразеологізмів;

- невміння правильно узгоджувати за змістом слова (числівники з іменниками) тощо;
- студенти майже не володіють нормами наукового мовлення (наукового стилю), через що науковому керівникові доводиться виконувати функцію редактора і коректора студентських робіт.

Усне мовлення офіційного спілкування вимагає покращення.

Особливо багато нарікань викликає мовлення депутатів. Народ не прощає своїм обранцям безграмотності: над ними кепкують, їхні мовленнєві помилки обговорюють, на них буде свої телепередачі розважальна програма «95-й квартал».

Порушенням мовних норм часто «грішать» не тільки телеведучі провідних українських каналів, а й диктори радіо. Особливо багато таких «перлів» лунає в розважальних передачах Нового каналу, 1+1, ТЕТ та НТН. Це слова: прикольно, класно, ні фіга, обалденно, офігенно, фіолетово, тіпа, короче тощо.

Проблема демократизації української літературної мови набула особливої гостроти саме зараз, на межі ХХ і ХХІ сторіч. Вона досягла таких розмірів, що її правильніше було б назвати вульгаризацією.

На сторінки періодичної преси, в мовлення освічених людей ринули жаргонізми, просторічні елементи, ненормативна лексика й інші позамовні засоби: бабки, штука, лимон, зелені, бакси, кайф, нормальок, вишак, лох, базарити, бардак, до фені, блін та ін. Вульгаризми вживають, на жаль, і українські «державні мужі». Як приклад – вислів одного з бувших російських політиків: «Для оцінки положення в стране нет слов! Остались одни выражения!». Ця загальна зневага до грамотності з боку суспільства в першу чергу негативно впливає на грамотність молодих людей. Безграмотність стає нормою для школярів і студентів.

Що ж сталося? Чому для публічних мовців зникає межа між пристойністю і вульгаризмом?

Лайки, «матерну мову», «недруковане слово» сьогодні можна зустріти на сторінках незалежних газет, вільних видань, у текстах художніх творів, які, на жаль, входять в шкільну та вузівську програми з української літератури.

Книжки на мові сленгу користуються попитом, на них можна легко заробити. Вітчизняна реклама теж не пасе задніх – на кожному кроці рекламні оголошення на суржику: «Завітайте до кафе «Васильок!», «Банк надає безстрочний кредит» або «Продаж товарів у розстрочку», «Учбова література» (оголошення на Київському книжковому ринку «Петрівка») тощо. Якщо про ринок, то за кількістю і різноманітністю літератури він у Києві чи не найбільший. Але... мовлення «Петрівки» переважно російське, продавці навіть сердяться, коли їх питаєш про щось українською. На запитання чи є література, яка тебе цікавить, чуєш у відповідь: «На украинском нету». І на коректне виправлення наголосу в слові «украинский», знову: «Не пытайтесь меня переучивать, женщина, как

хочу, так и говорю!».

Правильність мовлення – це відповідність його мовної структури діючим мовним нормам. А чи готовий учень-старшокласник сучасної школи чи студент вищого навчального закладу дотримуватися правил мовленнєвої культури? Не завжди. Прикро, що для сучасної молоді, на жаль, мовленнєва краса не настільки важлива, як би того хотілося. Серед однокласників, друзів, однолітків, мовленнєві норми не є вартісними, їх дотримуються 33,6 % опитаних молодих людей.

Мовна неграмотність, невміння написати елементарний текст, перекласти його з української мови на російську чи навпаки чомусь перестали сприйматися як недолік.

Культура мовлення деяких студентів у молодіжному середовищі дещо відрізняється від їх же мовлення в аудиторіях. Як не прикро, але більшості студентів подобається вживати словесний бруд, яким вони хочуть привернути до себе увагу.

Розмовляючи між собою, студенти часто використовують сленгізми, напр.: *рвати когті* (піти, втекти), *здати на шару* (про іспит чи залік), *ганяти понти* (поводити себе з викликом), *пробити на ушняк* (задуматися), *блін, не грузи мене, мені це по барабану* тощо.

Поширення сленгу серед молоді самі студенти пояснюють тим, що саме мова арго допомагає їм яскравіше висловити свій емоційно-експресивний стан.

На жаль, останнім часом спостерігається проникнення в мову молоді лексики кримінальної, насиченої злочинними жаргонами, що неприпустимо для майбутніх випускників шкіл і ВНЗ.

Правильно й чисто говорити рідною мовою може кожний, аби тільки було бажання. Це не є перевагою вчених-лінгвістів, письменників або вчителів-мовників. Це не тільки ознака, а й обов'язок кожної культурної людини. Культурними у нас мусять бути всі, незалежно від того, працює людина розумово чи фізично.

Індивідуальна мовна культура – це своєрідна візитна картка особи незалежно від її віку, фаху, посади. Навряд чи матиме належний авторитет і вплив той, хто не вміє правильно висловити свою думку, хто не користується виражальними мовними засобами, неспроможний дібрати лексичні вирази відповідно до конкретної ситуації.

Це особливо стосується фахової підготовки вчителів української мови й літератури і вчителів початкових класів, оскільки вони прищеплюють школярам основи мовної культури. Саме вони повинні володіти здоровим, неупередженим відчуттям мови, постійно стежити за змінами, які відбуваються в нормах вимови, наголошування, слововживання у зв'язку з глибшим вивченням загальнонародної мови, тенденцією до взаємозбагачення національних мов, вирівнюванням діалектів.

Багатство й різноманітність мовлення вчителя – джерело збагачення мовлення учня, образність мови вчителя – запорука поваги учня до естетичних цінностей, створених засобами мови.

Мовлення вчителя повинно відзначатися такими ознаками: 1) правильністю – орфоепічною, граматичною, орфографічною, пунктуаційною; 2) виразністю – змістовою, інтонаційною, візуальною; 3) чистотою, що не допускає штучності, фальшивого професіоналізму; 4) лаконізмом при збереженні змістової вичерпності, різноманітності засобів для висвітлення теми.

Тому робота над культурою мовлення сучасного школяра і студента – це велика виховна робота усіх учителів української мови і літератури сучасної школи і викладачів вищих навчальних закладів.

Навчаючи і виховуючи учнів чи студентів, словесник своїм прикладом має стверджувати, що мовна культура кожного вихованця має стати їх надійною опорою у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів.

Сьогодні перед викладачами ВНЗ стоїть завдання, щоб кожен студент-мовник оволодів засобами комунікативної професійної компетентності.

Отже, завдання вчителя української мови та літератури – боротися за оволодіння учнями сучасними нормами рідної мови, знати джерела виникнення всіх помилок та своєчасно їх виправляти.

Але, на жаль, рівень мовленнєвої культури вчителів сучасної школи не завжди відзначається достатнім обсягом активного словника, різноманітністю уживаних форм і синтаксичних конструкцій.

Досягнення науки не знімають з порядку денного питання про культуру мовлення вчителя-словесника. Тому доцільним буде звернення багатьох педагогів до надбань провідних вчених-мовознавців з метою піднесення рівня мовленнєвої культури сучасного вчителя, що є особливо актуальним у наш час. Адже так важливо, щоб сьогодні саме вчителі були носіями високої мовної культури.

Сьогодні проблема культури мовлення набуває дедалі більшого значення. Вона потребує своєчасного вирішення і залежить як від людей, так і від держави. Наша державна мова – українська. І це не лише наше минуле, це наше майбутнє. Уважне ставлення держави до молодого покоління, до його мовленнєвої культури – це запорука кращого майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біляєв О. М. Культура мовлення вчителя-словесника / О. М. Біляєв // Дивослово. – 1995. – № 8. – С. 37–42.
2. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : навч. посібник / О. Пономарів – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 2001. – 240 с.
3. Савич Л. Культура мовлення вчителя: аналіз наукових розвідок О. М. Біляєва / Л. Савич // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2010. – № 2.
4. Ющук І. П. Мова наша українська. Статті, виступи, роздуми / І. П. Ющук. – К. : ВЦ «Просвіта», 2001.